

- и оперативно-розыскными средствами и методами // Криминалистика: Учеб. для вузов / Т. В. Аверьянова, Р. С. Белкин, Ю. Г. Корухов, Е. Р. Россинская; Под ред. Р. С. Белкина. — 2-е изд., перераб. и доп. — М., 2003.
4. Головинская И. В. Практические проблемы возбуждения уголовных дел // Российский следователь. — 2007. — № 10.
 5. Гуляев А. П. Следователь в уголовном процессе. — М.: Юрид. лит., 1981.
 6. Комарков В. С. Проблема общения в тактике следственных действий // Вопросы государства и права развитого социалистического общества. — Х., 1975.
 7. Копвалова В. О., Шепітько В. Ю. Юридична психологія: Акад. курс: Підручник. — К.: Ін-Юрс, 2004.
 8. Малышева О. А. О гарантиях расширения процессуальной самостоятельности следователя // Проблемы управления органами расследования преступлений в связи с изменением уголовно-процессуального законодательства: Материалы межвуз. науч.-практ. конф. — М., 2008. — Ч. 1.
 9. Шепітько В. Ю. Криміналістична тактика (системно-структурний аналіз): Монографія. — Х.: Харків юрид., 2007.
 10. Щур Б. В. Тактика нейтралізації протидії розслідуванню злочинів, вчинених організованими групами: Монографія / За ред. В. Ю. Шепітька. — Х.: Гриф, 2005.

УДК 343.9

В. Д. Берназ, П. В. Берназ

КРИМІНАЛІСТИЧНА СТРАТЕГІЯ ЯК НАУКОВА КАТЕГОРІЯ

Поширення й активізація організованої злочинності, підвищення її якісного рівня, проникнення в соціальну й політичну сфери громадського життя приводять до інтенсифікації її протидії правоохоронним органам. Протидія здійснюється при підготовці, вчиненні й прихованні злочинів. При протидії найчастіше проявляються елементи організованості, розробляється не тільки тактика протистояння правоохоронним органам, але нерідко на практиці стикаються з діями кримінального світу стратегічного характеру, коли створюються так звані «общаки» для розвитку кримінального середовища, формується інфраструктура, на якій базується злочинна діяльність, організовується підготовка кадрів для поповнення кримінальних рядів і т.п. З розрахунком на перспективу, комплексне використання засобів і методів стає буднями для організованих форм злочинності, збільшується питома вага матеріальних видатків на прогнозування й забезпечення безпеки при здійсненні злочинів. Для чого створюються технічно високо оснащені спеціалізовані групи, які здійснюють як розвідувальні, так і контррозвідувальні заходи по відношенню до дій правоохоронних органів. При цьому використовуються новітні технології, сучасні досягнення науки.

Аналітичний огляд спеціальної літератури й законодавства зазначеної проблеми, а також вивчення стану практичної діяльності слідчих і оперативно-розшукових підрозділів органів внутрішніх справ і інших правоохоронних органів свідчать про те, що в сучасних умовах ефективна протидія злочинності неможлива без системного комплексного підходу до її організації.

Не складно помітити, що більшість засобів, форм і методів, що застосовуються в слідчій і оперативно-розшуковій діяльності, — традиційні за змістом, а за своїм потенціалом, головним чином, розраховані на вирішення поточних завдань, які пов'язані з окремими епізодами злочинної діяльності й не розраховані на перспективу. Проте необхідні адекватні, упереджувальні заходи в боротьбі із сучасною злочинністю. Адже тільки тактичними засобами можливо викрити кримінальні дії окремих осіб, які без ускладнень замінюються іншими суб'єктами зі злочинного середовища. Для ефективної протидії сучасній злочинності необхідно розкрити всіх членів групи, установити роль кожного з них шляхом викриття максимального числа її членів, і в першу чергу лідерів, а для цього потрібно глибоко продумане й наполегливе вивчення цілого «організму» злочинного формування, моделювання варіантів його протидії не тільки найближчим часом, але й у майбутньому, що можливо досягти лише адекватними діями з боку правоохоронних органів.

Потрібно теоретичне переосмислення й наукове вирішення цих актуальних криміналістичних проблем. З'явилась необхідність удосконалювання не тільки тактики виявлення, припинення, розкриття й розслідування сучасних злочинів, але відповідно до зміни характеру вчинення злочинів із збільшенням професіоналізму протидії правоохоронним органам з боку криміналітету впровадження в правоохоронну діяльність засобів і методів стратегічного характеру.

У цьому випадку потрібні й нові підходи в підготовці слідчих, оперативно уповноважених, що здатні ефективно протистояти сучасній злочинності, мислити не тільки тактично, але й стратегічно. Ці проблеми перебувають у стадії теоретичної розробки й вимагають невідкладного дослідження.

У Новому тлумачному словнику української мови термін «стратегія» трактується як «мистецтво підготовки й проведення війни й великих воєнних операцій» [1, 448].

Стратегія «у психології — загальний план, процедура проведення психологічних досліджень, терапії та ін.; мистецтво їхнього проведення» [2, 790].

На жаль, у криміналістичній літературі стратегії приділяється недостатньо уваги, так у жодному із сучасних вітчизняних підручників з криміналістики немає ні визначень, ні параграфа, що присвячені даній найважливішій проблемі.

І тільки в єдиному закордонному підручнику з криміналістики ми знаходимо кілька сторінок, які присвячені цій проблемі, із пропозицією професора А. В. Дулова сформуванню окремих розділів криміналістики — криміналістичну стратегію, до якої він відносить питання протидії розслідуванню, особливості подолання такої протидії; основи взаємодії із громадськістю, різними посадовими особами; загальні моделі й методи розслідування злочинів; загальні рекомендації з організації процесу розслідування; особливості розумової діяльності слідчого при побудові загального плану розслідування й його окремих етапів [3, 27–28].

Ідею формування окремого розділу «Стратегія криміналістики» підтримав Г. А. Зорін [4, 23].

Суперечливий характер пропозиції А. В. Дулова про виділення розділу кри-

міналістики «Криміналістична стратегія» відзначають багато вчених Р. С. Белкін, В. П. Бахін, А. Ю. Головін [5, 90–91].

На нашу думку, варто позитивно оцінити ідею про необхідність у криміналістиці розробляти стратегічні аспекти детективної діяльності. Однак дискусійною є пропозиція сформулювати окремий розділ криміналістики «Криміналістична стратегія». Не можна відривати стратегію від тактики — ці поняття взаємозалежні як у теоретичному плані, так і з практичної прикладної сторони, оскільки не можливо застосовувати тактичні прийоми, комбінації, операції, не враховуючи при цьому стратегічні цілі розслідування й, навпаки, стратегії без тактики не буває й бути не може. Адже реалізувати стратегічні завдання кримінальної справи не можливо без проведення слідчих дій — основних категорій криміналістичної тактики. Тому більш коректно назвати один з розділів криміналістики «Криміналістична тактика й стратегія».

Крім того в цій частині вказаного нами розділу варто було б також викладати питання: визначення напрямків і перспективи розслідування, рефлексивного керування в цілому розслідуванням злочину; прогнозування кримінальної справи; розкриття алгоритму проведення типових стратегічних операцій, що спрямовані на встановлення всіх або більшості обставин, які підлягають доказуванню у кримінальній справі; керування розслідуванням і прийняття найважливіших рішень з кримінальної справи.

У зв'язку з вищевикладеним і виходячи з етимологічних, психологічних значень поняття «стратегія» і відповідно до особливості детективної роботи, можливо надати таке визначення даного терміна — це діяльність уповноважених законом посадових осіб по вибору оптимальних стрижневих варіантів напрямків при виявленні, припиненні, попередженні, розкритті й розслідуванні злочинів з метою формування й успішної реалізації реальної моделі підготовки й проведення головних дій, що визначають судову перспективу кримінальної справи.

Встановити стрижневий напрямок і змодельовати діяльність означає осмислити всю наявну інформацію розслідуваної події, висунути версії й відповідно до них обрати оптимальний курс, що повинен бути найбільш близьким до вірного напрямку, що приведе до доведення обставин, які підлягають доказуванню у кримінальній справі. Доведення таких обставин здійснюється всіма способами й методами, якими володіють суб'єкти детективного пізнання, але особливо ефективні при цьому криміналістичні операції. Проблеми операцій у криміналістиці порушуються до початку 1970-х рр. В одній зі своїх робіт А. В. Дулов уперше звертається до поняття тактичної операції, під якою він мав на увазі проведення низки слідчих, оперативно-розшукових, ревізійних дій для вирішення одного загального завдання [6, 23–24].

Одним з фундаментальних дослідників цього поняття І. М. Комаровим дається визначення криміналістичної тактичної операції «як обумовлений ситуаціями розслідування криміналістичний метод пізнання в практичній діяльності суб'єкта доказування, який покликаний вирішувати складні тактико-криміналістичні особливі системні завдання на основі використання широко-

го спектра процесуальних (непроцесуальних) засобів досудового виробництва» [7, 167].

Зводити це поняття до методу пізнання не додає ясності в сутність цього поняття. Наприклад, у чому різниця обумовленого поняття та тактичної комбінації, що також може бути методом вирішення системних завдань. Ймовірно необхідно шукати такі ознаки, які дозволяли б більш чітко відрізнити це поняття від суміжних і виражали б його сутність.

Загальним для цих та інших авторів є те, що ними перераховуються складові частини цього поняття, тобто застосовується описовий підхід при визначенні поняття тактичної операції. Ми вважаємо, що необхідно застосовувати діяльний підхід, який найбільш адекватно відповідає динамічності процесу виявлення, розкриття і розслідування злочинів та запобігання їм.

Не аналізуючи дане поняття більш докладно, оскільки це не є предметом нашого дослідження, викладемо наше ставлення до цієї дефініції. Під криміналістичною операцією, на наш погляд, варто мати на увазі спільну, погоджену діяльність посадових осіб різних підрозділів правоохоронних органів, а при необхідності й інших органів, організацій і установ з проведення скоординованих, підлеглих єдиній меті, технічних, тактичних прийомів і комбінацій, оперативно-розшукових заходів, слідчих і інших дій, які здійснюються для доведення обставин розслідуваного злочину, коли іншими засобами не можливо вирішити ті завдання, в яких є потреба для кримінальної справи.

При цьому варто відрізнити операцію від комбінації. Перше поняття відрізняється від другого за кількома ознаками: по-перше, у логічному плані криміналістична операція має більший обсяг і містить у собі друге поняття як підлегле; по-друге, самостійно комбінація у кримінальній справі проводиться в рамках одного або декількох слідчих дій, а операція — при проведенні комплексу слідчих дій і оперативно-розшукових заходів; по-третє, криміналістичні операції проводяться тоді, коли іншими засобами й методами не можливо вирішити цінні завдання в даній слідчій ситуації.

Оригінальним у контексті нашого дослідження, а також у теоретичному аспекті й при цьому перспективним, корисним для практики боротьби зі злочинністю уявляється пропозиція В. А. Образцової розділити операції за характером розв'язуваних завдань на тактичні й стратегічні [8, 49].

На жаль, така пропозиція не знайшла широкого відгуку серед учених. У жодному вітчизняному підручнику з криміналістики ми не знайшли такого розподілу операцій, які використовуються при розкритті й розслідуванні злочинів.

Але ж стратегічні операції в масштабах кримінальної справи проводяться при розслідуванні злочинів, які, до речі, давно застосовуються й у них є назви: первісні слідчі дії й оперативно-розшукові заходи; подальші слідчі дії й оперативно-розшукові заходи. Стратегічними будуть і операції, які визначають долю кримінальної справи. Серед них такі операції, як затримка суб'єкта на місці злочину при здійсненні злочину, операції по проведенню контрольованих постачань наркотиків, зброї, операції по проведенню контрольованих супроводів живих осіб при торгівлі людьми й т.п. Стратегічні операції можуть

проводитися й у декількох кримінальних справах, наприклад при висуванні версії про наявність серійних злочинів, скоєних організованою злочинною групою для виявлення невстановлених членів групи, ролі кожного з них і особливо для встановлення організаторів цих злочинів і доведення їхньої участі в ролі таких.

У логічному відношенні стратегічні операції за обсягом ширші, ніж тактичні. Стратегічні операції, які проводяться у кримінальних справах, на наш погляд, відрізняються від тактичних і тим, що вони спрямовані на доведення більшості або всіх обставин злочину, а тактичні операції — на доведення окремих. У процесі реалізації перших проводяться такі слідчі дії й оперативно-розшукові заходи, які вирішують долю кримінальної справи. Стратегічні операції дозволяють вірно вибрати курс у діяльності слідчого й вирішити найважливіші ключові завдання у кримінальній справі.

Стратегічний підхід дає можливість не тільки правильно визначити напрямки розслідування, змоделювати перспективний алгоритм доказування обставин, які підлягають встановленню у кримінальній справі, подолати протидію розслідуванню, але й досягти органічного взаємозв'язку між слідчими діями й оперативно-розшуковими заходами; збалансувати зусилля посадових осіб різних правоохоронних органів, інших організацій і установ; найбільш оптимально використовувати допомогу громадськості при проведенні слідчих дій. Розробка проблем, пов'язаних зі стратегічною стороною в діяльності посадових осіб по виявленню, розкриттю й розслідуванню злочинів, а також запобігання їм, вимагає подальших досліджень.

Література

1. Новый тлумачный словарь украинской лова: У 3 т. Т. 1. — К.: АКОНИТ, 2001. — 862 с.
2. Словарь психолога-практика / Сост. С. Ю. Головин. — 2-е изд., перераб. и доп. — Мп.: Харвест; М.: АСТ, 2001. — 976 с.
3. Криминалистика: Учеб. пособие / А. В. Дулов, Г. И. Грамович и др.; Под ред. А. В. Дулова. — Мп.: НКФ Экоперспектива, 1996. — 416 с.
4. Зорин Г. А. Теоретические основы криминалистики. — Мп., 2000. — 86 с.
5. Головин А. Ю. Криминалистическая систематика: Монография. — М.: ЛексДет, 2002. — 305 с.
6. Дулов А. В. О разработке тактических операций при расследовании преступлений // 50 лет советской прокуратуры и проблемы совершенствования предварительного следствия. — Ленинград, 1972.
7. Комаров И. М. Криминалистические операции в досудебном производстве: Монография. — Барнаул: Изд-во Алт. ун-та, 2002. — 346 с.
8. Образцов В. А. К вопросу о методике раскрытия преступлений // Вопросы борьбы с преступностью. — М., 1977. — Вып. 27.